

Book reviews
Нови заглавия

ДРЕВНОИНДИЙСКИЯТ ФИЛОСОФ БХАРТРИХАРИ ЗА ПЪРВИ ПЪТ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

За изреченията и думите (Вакяпадия) на Бхартрихари

Първа част *Брахмаканда*

(Превод на български език, терминологичен речник
и въведение Мирена Пацева)

София: Университетско издателство „Свети Климент Охридски“, 2019,
ISBN 978-619-7433-16-6; ISBN 978-619-7433-17-3

Митко Момов

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Представена е първата част *Брахмаканда* на трактата *За изреченията и думите (Вакяпадия)* на древноиндийския философ на езика Бхартрихари, излязла на български език за първи път през 2019 г. Трактатът се окачествява като един от най-емблематичните продукти на метафизичната философия на езика, създадена в руслото на школата адвайта – веданта. По думите на професор Братоева преводът на този забележителен философски текст на български език е осъществен от М. Пацева с професионална вещина. Аналитичната въвеждаща студия към текста е ценен опит да се хвърли мост между древноиндийските и съвременните трактовки на механизма на езиковите процеси.

Ключови думи: Бхартрихари; индийска философия на езика; адвайта-веданта

Първата част *Брахмаканда* на трактата *Вакападия* на древноиндийския философ на езика Бхартрихари излезе на български език за първи път през 2019 г. В предговора на книгата от проф. М. Братоева – ръководител на Катедрата по индология в Центъра по източни езици и култури на Софийския университет, се очертава мястото на текста в развиваната от хилядолетия източна традиция. Философът граматик Бхартрихари се нарежда редом до имената на Панини (ок. V в. пр. Хр.) и на неговите блестящи коментатори Катаяна (ок. III в. пр. Хр.) и Патанджали (ок. II – I в. пр. Хр.). Трактатът му *За изреченията и думите (Vākyarādīya)* се окачествява като един от най-емблематичните продукти на метафизичната философия на езика, създадена в руслото на школата

адвайта – веданта. По думите на професор Братоева преводът на този забележителен научен текст на български език, осъществен от доц. д-р Мирена Пацева, е прецизно изпълнен и зад него стои не само дълготраен и искрен интерес към лингвофилософската доктрина на Бхартрихари, но също и задълбочена работа и завидна професионална вещина (12 с.).

Текстът отвежда към една хилядолетна традиция, подхранвана с живителните сокове на Ведите, пренесена в следващите хилядолетия във философията на езика и създала уникална за човечеството *култура на звучащата реч*. И днес тя не е само знание, мит или религия, тя е начин на живот. Подхранвана от традицията, днес я разпознаваме в класическите представяния на индийски фестивали – един свят, изпълнен в широк спектър от звукове, цветове, форми и мъдрост за това как е правилно да се живее. Пъстротата и емоционалното ѝ богатство събуждат вътрешно съпреживяване, единяващо с останалите и в същото време неповторимо за всеки отделен реципиент. Този път свят продължава да звучи и да следва по житейския път на всеки изкушен в него европейец.

Авторът на *Вакаяпадия* е централна фигура в индийската култура на езика: носител е на традиция, на която дължим срещата със свещените Веди, възпели в химн речта като богинята Вак. Той е последовател на философската система *миманса* в нейната късна версия *веданта*, и по-конкретно *адвайта-веданта*, известна с имената на Ади Шанкара и Рамануджа, с учението за недвойственост на индивидуалното и космическо, представена от тъждеството на *Атман* и *Брахман*. Бхартрихари проникновено навлиза в дълбочината на механизмите на пораждането на словото и неслучайно се нарежда в редицата на автори на трактати в областта на етимологията, като легендарния Яска и автора на първия засвидетелстван текст по граматиката Панини и коментаторите му.

Трактатът *Вакаяпадия* на Бхартрихари се състои от три части, известни като триканда (*трикнижие*). Първата включва общофилософски трактовки за тъждеството на думата-реч (*Шабда*) и тоталната реалност *Брахман*, за което говори и заглавието ѝ – *Брахмаканда*. В нея се изтъкват достоинства на философската традиция с призив да им се отдаде заслужено внимание и съвет за вслушване в тях. Такъв е спасителният изход за единичния разум, който поради едностранчивост и краткосрочност има достъп само до отделни аспекти и е обречен да потъне в илюзията на отделните форми. Подобно на слепец, който опипом поема по стръмен път, той рискува да се провали.

Идентичността на индивидуалността с космическата същност е позната като тъждество на *Атман* и *Брахман*. Отличително за представеното тук тъждество от по-общото му разбиране във философската школа адвайта-веданта е идентичността на двете и с понятието *Шабда*, което означава дума, а също

реч и звук. Сред сходните за двете понятия (*Брахман* и *Шабда*) признаци е това, че са активни процеси, основани на вибрацията, и двете са неразчленими, но мислими чрез отделните си проявления. Те задават измеренията на човешкия свят от форми и го конструират. В опита си да постигнат единното, хората трябва да следват традицията и по този начин да снемат ограниченията на отделния разум. Традицията, битуюаща в думите, е тази, която осветява пътя. В крайна сметка, традиционно акумулираната енергия, присъща на словесността, е път към освобождението – *мокиша* (I. 14).

Древноиндийският мислител разглежда силата на речта, осветяваща собствените си форми и едновременно с това очертаваща обектите. Тя е заредена с енергия (*крату*) в единството на вътрешната си форма (*спхота*). „Думите са подобни на светлината: от една страна, те озаряват своята форма и заедно с това правят видими нещата около тях“ (I. 55). Отличително за концепцията е, че формата на думата е от първостепенна важност, тя предхожда разбирането. Под форма на думите според представеното учение се има предвид не външната страна, а „първичното по отношение на значението“ (37 с.). Кое е това първично? Това, което я прави тъждествена с крайната реалност – *Брахман*; енергията на думите, също като *Брахман*, е единна.

Спхота (*sphota*) – *звучаща дума-реч в съзнанието* – е непреводим термин, без аналог в западната наука. В буквален превод той означава *внезапно появяване, изникване, избухване, пукване*. В него се разпознава появата на идея в съзнанието, когато се произнесе звукът (31 с.). *Спхота* е неизменна дума в съзнанието, осветяваща едновременно себе си и обекта си, с потенциал да се реализира в отделни звукове (I. 46, 55). Самата тя е неизменна, но се реализира в отделни звукове (32 с.). На нея се основава диференцирането на единното – *Брахман*.

Бхартрихари различава три нива на последователност в речевия процес, с което навлиза в сферата на психологията на езика. Те са нивото на *произнасяната дума, на средната и на вътрешно зримата дума*. Това разбиране според Пацева има аналог с модела на речевия процес на руския психолог Лев Виготски, в който средишна позиция заема т.нар. *вътрешна реч*. Тя е *субвокална, но съвременните технологии* откриват, че изговорената наум реч активира говорните органи без видимо или слухово долавяне на звук (Йоргенсен: 2004, по Пацева).

В разбирането на Бхартрихари думата-реч задава границите на човешкия свят, като го конструира. Знанието следва силата на думата-*Брахман* и чрез нея достига до специфичното осъзнаване на предмета. Тук Пацева намира сходство с Хумболтовата идея за присъщото за езиците на народите *уникално виждане за света*, отличаващо един народ от друг.

Професионалният прочит на *Вакяпадия* на преводача Мирена Пацева, както и аналитичната и изчерпателна въвеждаща студия са ценен опит да

хвърли мост между древноиндийските и съвременните трактовки за механизма на езиковите процеси. Всичко това поднася ценен дар за българския читател.

ANCIENT INDIAN PHILOSOPHER BHARTRIHARI FOR THE FIRST TIME IN BULGARIAN

About the sentences and words (Vakyapadia) of Bhartrihari. Part One Brahmakanda (Translated into Bulgarian, terminology dictionary and introduction by Mirena Patseva). Sofia: St. Kliment Ohridski University Publishing House, 2019, ISBN 978-619-7433-16-6 ISBN 978-619-7433-17-3.

Abstract. The first part of the treatise *On the Sentences and Words* (Vakyapadia) – Brahmakanda, of the Ancient Indian Philosopher Bhartrihari is presented. It was first published in Bulgarian in 2019. The treatise is described as one of the most emblematic products of the metaphysical philosophy of the language created in the framework of the Advaita Vedanta School. According to Professor Bratoeva, the translation of this remarkable philosophical text into Bulgarian was done by M. Patseva with professional skill. The analytical introduction to the text is a valuable attempt to bridge the ancient Indian and contemporary interpretations of the mechanism of language processes.

Keywords: Bhartrihari; Indian philosophy of language; Advaita Vedanta

✉ **Dr. Mitko Momov, Assoc. Prof.**

ORCID 0000-0002-4105-2099

Russian Science Citation Index: 22767262

University of Veliko Tarnovo „St. Cyril and St. Methodius“

Veliko Tarnovo, Bulgaria

E-mail: m.momov@ts.uni-vt.bg